

Obstacles a la creació d'ocupació a Espanya

Lluís Fina, Alfred Pastor

Intervenció LLUÍS FINA

El que faré és presentar unes idees, sobre algunes de les quals hi ha un acord bastant general entre els especialistes i unes altres que potser són més temptatives. Hi ha força qüestions a l'hora de fer diagnòstics i de proposar remeis pel greu problema de l'atur que són encara molt discutides. Crec que hem d'explorar nous terrenys i atrevir-nos a plantejar obertament nous temes de debat.

Voldria començar dient, una cosa que ja s'ha dit, que en tota discussió d'aquest tema hem de partir de la diferència fonamental que hi ha entre la situació espanyola i la situació del conjunt europeu. Em sembla que en tots els debats sobre aquesta qüestió separar les dues problemàtiques és essencial per parlar i poder discutir d'una manera mínimament ordenada. Espanya té més del doble de l'atur que hi ha a Europa. Si mirem altres indicadors del mercat de treball, les diferències encara són més greus que les que reflexa la taxa d'atur. Per exemple, les taxes d'ocupació espanyola estan deu punts per sota de les taxes europees i el mateix passa amb la població activa. L'atur és, per tant, només una part d'aquest problema diferencial espanyol. Aleshores, cal tractar els dos problemes, l'espanyol i el del conjunt europeu, per separat. Molts dels debats que ara s'estan desenvolupant a Europa, em sembla que s'han de considerar a part, en el context més específicament europeu. Nosaltres, evidentment, també hem de participar en aquests debats i veure quines implicacions tenen per al nostre país però, abans i sobre tot, ens hem de concentrar en la nostra pròpia tasca, en els deures no complerts per crear més ocupació a Espanya.

Aquest és un problema de llarga durada, molt arrelat a la història del nostre país, degut a deficiències de capitalització, d'un model de desenvolupament que amb el canvi de règim es va trencar i que, per tant, ens vàrem veure obligats a situar l'economia sobre noves bases. Es un problema que requereix mesures específiques i mesures gairebé, diria, d'emergència ja que només així podrem començar a acostar-nos més ràpida i seriosament a Europa. Tenint tot això en compte, el que faré és dividir la meva exposició en dues parts. A la primera part tractaré d'alguns problemes relatius a la situació de l'atur a Espanya i, sobretot, dels obstacles que es poden plantejar per a la creació d'ocupació a Espanya, i després diré alguna cosa sobre els debats actuals a Europa relatius a les mesures que es poden aplicar per resoldre el problema europeu de l'atur.

Obstacles per a la creació d'ocupació a Espanya

Sobre la primera qüestió, fa exactament deu anys, una revista de Barcelona va fer una enquesta entre la gent que treballàvem sobre aquest tema per veure quines possibilitats hi havia de crear ocupació. La pregunta era més o menys la mateixa que avui ens heu plantejat: "Quins són els obstacles per crear ocupació a Espanya?" Les respostes, en general, eren força pessimistes. Vaig contestar que el que calia fer era continuar com més temps possible en la situació en què ens trobàvem. Fa deu anys les coses anaven bé en el mercat de treball, estàvem clarament en la bona via. Calia mantenir, no com a fet excepcional, sinó com a regla els resultats econòmics d'aquells anys. Els anys 86, 87 i 88, durant la segona meitat dels anys vuitanta, l'economia espanyola va créixer a un ritme considerable, del 4,5%, i l'ocupació al 3,2%, 2,5 vegades més ràpid que el ritme que s'experimentava al conjunt europeu. Estàvem reduint distàncies i l'economia espanyola, a més, mostrava una considerable capacitat de creació d'ocupació. La realitat ens mostrava que no hi havien tants obstacles a la

creació d'ocupació com de vegades es deia. Durant la segona meitat dels vuitanta, a Espanya es van crear llocs de treball a un ritme que per a qualsevol estàndard històric és record. És clarament el ritme més elevat des que tenim dades estadístiques regulars sobre l'ocupació i, probablement, això també és veritat respecte d'altres períodes anteriors. En aquell període es creaven 350.000 llocs de treball a l'any i si aquest procés hagués continuat la situació avui seria notablement diferent. Si en el darrer quinquenni, l'ocupació hagués crescut al mateix ritme avui tindríem una taxa d'ocupació del 43%, en comptes del 37,8%. El que calia, doncs, era continuar avançant per aquest camí. Evidentment, el de l'atur no és un problema que es resolgui d'un dia per l'altre. És un problema que es resol a base d'anys, però a base d'anys amb aquell tipus de creixement tant de l'economia com de l'ocupació.

Lamentablement no va ser així, els bons temps es van acabar i va venir la crisi dels anys noranta que va afectar, d'una manera particularment negativa, l'economia espanyola. És una crisi importada en bona mesura de fora, conseqüència de la manera com es fa i com es financia la unificació alemanya, encara que també hi ha altres factors que hi incideixen, però el fet remarcable és que aquesta crisi, tant en termes de creixement econòmic com en termes d'evolució de l'ocupació, és molt més negativa a Espanya, que estàvem més allunyats de molts d'aquests problemes europeus, que als altres països d'Europa. Aquest episodi és fonamental per respondre a la pregunta que ens heu plantejat, la dels límits a la creació d'ocupació a Espanya. Hem de buscar les causes que van produir aquesta evolució diferencial particularment negativa i treure'n les conseqüències. Només així aconseguirem trencar els límits més immediats a la creació d'ocupació que pot haver-hi en el nostre país.

Què va passar durant aquests anys? Crec que aquest episodi s'ha analitzat força bé i que sobre això hi ha un grau d'acord força general entre molts analistes. Hi va haver una contradicció clara entre el ritme de creixement salarial i el nou context en què es trobava l'economia espanyola, és a dir, no vam saber calibrar la importància de trobar-nos ja en un espai econòmic obert com era la Comunitat Europea ni, a més, quines eren les conseqüències d'haver ingressat en el Sistema Monetari Europeu. El procés de fixació de salaris va seguir les inèrcies del passat, però les empreses estaven en un context econòmic diferent. No ens vam saber adaptar a la nova situació, i aquesta inadaptació, si es manté, és el principal obstacle que de cara al futur tenim respecte a la creació d'ocupació. Els problemes creats a començament dels noranta, es van corregir parcialment amb les devaluacions posteriors. Parcialment, insisteixo. En el futur, quan estiguem, espero, a la Unió Monetària, ja no hi haurà aquesta possibilitat de correcció parcial a posteriori i tot recaurà, si no canvien els comportaments, sobre el nivell d'ocupació. Durant aquests anys, les nostres empreses havien de competir amb empreses que vivien en contextos inflacionaris molt més moderats que l'espanyol i no podien traslladar a preus els augments de costos que tenien. Què va passar? Que moltes d'aquestes empreses van desaparèixer del mercat. En tres o quatre anys vam perdre una part considerable del teixit industrial sense que això fos, diguem-ho així, ni esperable ni inevitable. La situació era totalment diferent a la de finals dels anys setanta, quan també es va destruir molta ocupació. Aleshores ens trobàvem amb un canvi de model econòmic i es va destruir, en bona mesura, una ocupació que només era compatible amb el vell model. Aquest va ser un fenomen, crec, difícilment eludible. Vam haver de pagar el cost que suposava l'herència de l'anterior règim. Però la crisi dels anys noranta és totalment diferent. Evidentment, no haguéssim pogut aïllar-nos dels efectes de una crisi de tota Europa, l'hauríem sofert, però la particular gravetat amb que ens va afectar això sí que em sembla que era perfectament evitable

Qui van ser els "culpables" d'aquest drama o d'aquesta manca d'adaptació? Crec que n'hi ha dos que són importants. Un que és potser el que s'assenyala més als debats

públics i un altre sobre el qual coneixem menys d'una manera rigorosa o científica però que crec que és tant o més important que l'altre. El primer és el que podríem anomenar una certa "inèrcia institucional". Entre els negociadors de salaris no es va captar la magnitud del canvi de context en què es trobava l'economia espanyola, els salaris van seguir creixent com en el passat però ara les empreses, les que estaven sotmeses a la competència exterior, les que es trobaven en sectors "oberts", no van poder repercutir en preus aquests augments. La conseqüència va ser la destrucció d'ocupació. Hi ha diversos elements que van contribuir a aquesta "miopia". Recordem que aquests anys van ser una època de relacions difícils entre el govern i els sindicats. Hi havia també, i aquest va ser un fenomen

que es va produir en altres països europeus, unes certes aspiracions per part dels sindicats d'aprofitar la fase de creixement econòmic per millorar els salaris, després d'uns anys d'una certa moderació salarial. Per crear ocupació en el futur, aquesta és precisament la història que no s'hauria de repetir.

Després, el segon factor que va incidir probablement també en aquesta manca d'adaptació va ser la mateixa intensitat de la fase expansiva, que va produir tensions salarials degudes a unes condicions d'oferta de treball que probablement és molt més rígida, sobretot pels treballadors qualificats, del que de vegades suposem. És probable, doncs, que hi hagués també uns augments de salaris derivats de les forces de l'oferta i la demanda de treball per determinades ocupacions o qualificacions. Aquests augments de salaris tenen després tendència a generalitzar-se. Les forces d'imitació en el mercat de treball són forces molt poderoses. Perquè això no es repeteixi cal, primer de tot, conèixer molt millor aquests tipus de problemes, detectar on hi ha "colls de botella", per quines ocupacions van trobar les empreses dificultats de contractació de mà d'obra. I segon caldrà prendre mesures per evitar aquests problemes.

De cara al futur, com he dit, el fonamental és que aquest tipus d'episodis no es repeteixin. Si no fem res, és molt probable que sigui així i, si entrem en una fase expansiva de l'economia, que aquesta tingui que ser avortada prematurament per les autoritats monetàries o per la competència exterior, amb efectes de nou negatius per l'ocupació. Aquest és el principal perill que se'ns pot plantejar. Aleshores, què caldria fer? Crec que hi ha tres àrees prioritàries d'actuació per abordar aquest tipus de problemes a Espanya.

La primera és aconseguir certa "moderació salarial", en el sentit de fer que l'evolució dels salaris sigui compatible amb les polítiques anti-inflacionistes que exigeix l'ingrés a la Unió Monetària i, dins de la perspectiva d'uns nivells decreixents i reduïts d'inflació, mantenir un creixement també reduït dels salaris monetaris.

Els salaris reals, al contrari del que molts economistes proclamen, no s'haurien de tocar. Hi ha fins i tot un cert marge perquè creixin moderadament. Però crec que ha arribat el moment que ens replantegem seriosament aquest tema. Idealment, en els propers anys, la major part dels increments i la major part de les millores del nivell de vida de les famílies espanyoles haurien de provenir de l'augment de l'ocupació. Si un fill o la dona que estaven a l'atur troben feina significa un augment de les rendes familiars, o si un fill troba feina i se'n va de casa també significa un augment de la renda disponible pels que es queden a casa. Aquest hauria de ser en el futur el mecanisme fonamental d'augment de les rendes per càpita dels espanyols. Això s'aconsegueix amb moderació salarial i augmentant la taxa d'ocupació de l'economia, que és el mecanisme que ha funcionat als altres països i, per això, tenen taxes d'ocupació més elevades i tenen nivells de renda per habitant també més elevats,

entre altres raons, perquè hi ha molta més gent que treballa i que produeix aquestes rendes.

Hem de ser conscients que no ens queden altres alternatives. Fins ara la situació s'ha capejat d'alguna manera, sobretot pel que fa a les generacions joves, que han entrat massivament al sistema educatiu. O s'hi han refugiat, tenint en compte les perspectives decepcionants del mercat de treball. L'evolució cíclica de l'entrada de joves al sistema educatiu és, durant els darrers deu anys, força clara. Avui, Espanya té la proporció d'estudiants en edat de treballar més elevada de tota Europa. Això té aspectes positius, però també en té de negatius. En qualsevol cas, aquest mecanisme social d'ajust és un mecanisme esgotat. El que ara hem d'aconseguir és que aquestes noves generacions, millor formades que les anteriors, entrin efectivament al mercat de treball.

La moderació del creixement dels salaris reals, encara que no suficient, és una condició necessària. Fins quan hauríem de mantenir aquesta moderació? Crec que la resposta és prou clara: al menys, fins que arribem als nivells d'atur europeu. Aquesta és una primera via per la qual hauríem d'aconseguir avançar i, d'aquesta manera, reduir el nostre diferencial d'atur, per anar convergint en aquest aspecte tant important, tal i com passava, com us deia abans, a la segona meitat dels vuitanta. No és un missatge negatiu el que dono aquí, d'estancament del nivell de vida. Al contrari, és el camí més segur per aconseguir millorar-lo.

Com deia, probablement amb això no n'hi ha prou. També s'han d'aplicar altres mesures. La segona línia d'actuació tindria que passar per un canvi substancial de les prioritats que s'han donat a les que coneixem com polítiques actives de mà d'obra o de mercat de treball, encara que moltes d'aquestes remarques són també aplicables a tot el sistema de formació. L'èmfasi en els darrers anys ha estat sobretot quantitatiu, s'ha ampliat notablement l'oferta de formació. Ara cal concentrar-se en els aspectes qualitatius i, sobretot, evitar aquests possibles colls de botella de personal qualificat que segur que hi ha al nostre mercat de treball. Aquí hi ha una feina molt important de reforma. Una reforma dels sistemes educatius que ha de ser silenciosa, del dia a dia i de tots els dies, de modernització i d'adaptació continuades, per assegurar una mà d'obra amb els coneixements professionals necessaris, d'acord amb el que requereix un sistema productiu modern, que ha de competir en contextos molt més oberts i amplis.

Hi ha també una tercera àrea d'actuació prioritària que és la modernització de tots els sistemes d'ajuda i de foment de l'activitat productiva. He dit abans, que havíem destruït un model, el del franquisme, però no hem acabat de definir el que podria ser el nou model. Cal fer-ho i cal posar en marxa els instruments, les polítiques que l'impulsin. La iniciativa privada, el que facin les empreses, és fonamental. Però cal recolzar les iniciatives millors, les més coherents amb el lloc que l'economia espanyola pot raonablement ocupar en el context europeu i mundial actual, cal potenciar els nostres "punts forts", que en tenim, i oblidar algunes "vies mortes", com la de voler competir amb baixos salaris i desregulació. Tot això, a més de millores qualitatives de la formació, requereix una decidida "política industrial". Hi ha molts, masses, que no hi creuen en això, alguns perquè consideren que el que s'ha fet fins ara no és el que cal fer. Per exemple, Espanya encara és un país amb moltes subvencions. L'eficàcia de les subvencions, tant per crear ocupació com per crear empreses, etc., és més que discutible. En canvi, hi ha d'altres mitjans, per a la modernització del teixit productiu, que d'altres països utilitzen molt. Cal ajudar a les empreses a modernitzar-se, cal crear "infraestructures empresarials", que facilitin el coneixement i l'utilització de noves tecnologies, que millorin l'eficàcia de la gestió, que ajudin a descobrir nous mercats,

etc. Una "nova" política industrial per ajudar a la modernització, sobretot, de les petites i mitjanes empreses és absolutament fonamental.

Aquestes són les tres àrees d'actuació prioritària per aconseguir eliminar els obstacles que crec que encara hi ha per tal de crear ocupació al nostre país. Queda el tema que deliberadament no he tractat fins ara de si cal o no una altra reforma laboral. Aquesta és una de les qüestions que apareixen pràcticament en totes les propostes de solució del problema de l'atur a Espanya. Aquesta qüestió no l'he posada entre les tres prioritats perquè només em sembla "moderadament urgent" ja que encara no han madurat els efectes de la reforma laboral del 94. Un dels punts centrals de la reforma del 94 era traspassar als interlocutors socials moltes de les responsabilitats que fins aleshores havia de prendre el legislador. Aquest és un procés lent que només ha començat. Hi ha alguns signes positius, també hi ha alguns signes de bloqueig, però el que cal és impulsar tots aquests processos de negociació. Crec que aquí les tasques d'anàlisi i d'estudi també són fonamentals. Al nostre país encara improvisem molt en moltes d'aquestes coses sense saber massa quines són les veritables necessitats de l'economia ni quins seran els efectes de les mesures que es prenen.

No obstant això, diré algunes paraules sobre dues qüestions concretes. La primera, el tema de la seguretat de l'ocupació. És evident que el dualisme actual del món del treball entre contractes fixes i contractes temporals és absolutament indesitjable per raons d'equitat i d'eficàcia. És totalment negativa si volem avançar cap a una economia més competitiva en altres factors que no siguin estrictament els costos. No hi ha dubte que els costos són importants, que hem de ser competitius en costos i, sobretot, una estructura productiva com l'espanyola que està especialitzada en productes molt sensibles als costos. Però, al mateix temps, hem d'anar canviant aquest tipus d'estructura econòmica i això no ho farem si no hi ha una certa estabilitat en l'ocupació, si les empreses no tenen incentius per donar formació als seus treballadors, si els treballadors tampoc tenen incentius per interessar-se en el treball i adquirir aquesta formació. Aquesta és la raó bàsica per la qual el sistema actual és dolent. El que passa és que qualsevol nou sistema que substitueixi o transformi aquest té que ser un sistema que no tingui els mateixos problemes, que assegurí que hi ha aquest tipus d'incentius. No és una solució el que alguns sembla que proposen, la descausalització de l'acomiadament. No resoldrem els problemes que planteja el dualisme actual entre contractes indefinits i temporals, per dir-ho si voleu d'una manera caricaturesca, desmantellant tots els mecanismes de protecció i fent que tots els contractes siguin, de fet, temporals. Així no aconseguirem tampoc una estructura productiva moderna perquè tampoc existirien els incentius que reforcin la formació i la motivació dels treballadors. Qualsevol nou sistema ha de tenir com a base la necessitat de corregir el problema central que planteja el dualisme actual.

I el segon tema que em sembla que s'ha de discutir és el de les estructures de negociació. Molts dels que han analitzat els problemes de la crisi dels primers anys noranta a que em referia abans, arriben a la conclusió que aquests van ser deguts no a la voluntat o a la "miopia" sindical sinó al fet que tenim un sistema de negociació, unes estructures de negociació col·lectiva, inadequades. En el nostre sistema, els salaris dels mateixos treballadors es discuteixen en diferents àmbits més d'una vegada. Evidentment l'ideal seria que només es discutissin una vegada. Hi ha algunes propostes radicals per introduir reformes en aquest àmbit com, per exemple, la del CEPR d'eliminar tota negociació a nivell sectorial i fer que el nivell d'empresa sigui l'únic àmbit de negociació. Crec que això, a més de ser impracticable, tampoc seria bo. Les negociacions tenen costos i hi ha economies d'escala en la negociació que cal explotar. Ha d'haver-hi negociació sectorial, encara que potser el que ens hem de repensar és l'àmbit territorial òptim per aquestes negociacions sectorials.

Crec que hi ha canvis estructurals importants que són rellevants a l'hora de replantejar-nos aquesta qüestió. En l'època dels anys seixanta, les economies d'escala en la producció eren fonamentals i es va tendir a afavorir els mecanismes que reforçaven la concentració geogràfica de la producció. La negociació col·lectiva d'àmbit estatal va ser un d'aquests mecanismes. La "nova indústria" que necessitem avui és diferent. Avui el dinamisme econòmic es troba en els "districtes industrials", en els models de "producció flexible", en els sistemes de cooperació interempresarial concentrats geogràficament. Cal plantejar-se si són aquests els àmbits territorials més adequats per la negociació col·lectiva. En el nostre país, també cal tenir en compte que on menys s'ha notat la creació de l'Estat de les Autonomies és precisament l'àmbit de les negociacions salarials, l'àmbit de l'organització de les relacions laborals. Crec que la negociació sectorial tindria que anar-se acostant a aquests àmbits regionals o, fins i tot, en alguns casos, a nivell de ciutats o de zones metropolitanes. Cal impulsar aquesta descentralització de la negociació col·lectiva i aconseguir que la dinàmica salarial s'acosti més a les realitats de cadascun dels mercats de treball.

Debats europeus sobre el foment de l'ocupació

Em queda molt poc temps i passo a la segona part per tractar alguns aspectes dels debats europeus actuals sobre el que cal fer per afrontar el problema de l'atur i crear més ocupació. Cal dir, primer de tot, que la Unió Europea avui dia ja té en marxa una sèrie de programes seriosos per respondre a les causes de fons del problema de l'atur a Europa: completar el reforçament del mercat interior -el "programa 1992", pràcticament completat, encara que queden alguns serrells- i, sobretot, el procés d'Unió Econòmica i Monetària. Aquests processos, si sabem evitar paranys com els que he assenyalat abans, poden situar les economies europees en una nova fase de dinamisme, donar un plus de capacitat de creixement i, per tant, un plus de capacitat de creació d'ocupació important que permetran baixar els nivells d'atur d'una manera significativa. Aquests programes, a més, estan bàsicament ben dissenyats. Hi ha qüestions que s'hauran de canviar i que són les qüestions que s'estan discutint avui a la conferència intergovernamental, i qüestions que s'hauran de discutir més tard, quan s'abordi la reforma del sistema de finançament de la Unió Europea. Però tot això són ajustaments d'un projecte que van en la bona direcció.

El que voldria dir, i amb això acabaré, és que tots aquests programes, tot i que estic força convençut que si sabem adaptar-nos i es tenen els comportaments adequats donaran aquest plus de creixement a les economies europees, no resoldran tots els problemes. Son absolutament necessaris però és molt dubtós que siguin suficients. Més concretament, és probable que ens donin aquest plus de dinamisme econòmic que ens cal, que contribueixin a modernitzar les economies, però no crec que ells sols creïn els llocs de treball que necessitem per reduir significativament els nostres problemes d'atur.

Cal tenir en compte que les nostres societats dels anys vuitanta i noranta són diferents de les dels anys seixanta, quan teníem la plena ocupació. En el context actual, crec que tenim el que, de vegades, mig en broma, -però només mig en broma-, he anomenat *jobs gap unemployment*, en anglès, que queda com més científic o més seriós. Amb això vull dir que a les nostres societats hi ha un *gap*, un forat, un dèficit de llocs de treball que no omplirem amb cap de les mesures tradicionals. Aquest dèficit de llocs de treball es deu, d'una banda, al fet que la demanda de treball es va desplaçant cap a l'esquerra degut als dos factors que apareixen avui en tots els debats sobre l'atur a Europa: les noves tecnologies i les pressions competitives de la globalització. El progrés tècnic és extraordinari, cada vegada necessitem menys

persones per obtenir el mateix producte i les indústries més intensives en mà d'obra es van desplaçant, i és bo que així sigui, cap a zones més pobres del món. Evidentment, tot això té efectes negatius sobre l'ocupació i els cèlebres "efectes compensadors" que ens promet la teoria no sabem ni si seran suficients ni quan arribaran. La persistència de l'atur actual, portem ja vint anys en que la situació tendencialment no fa més que degradar-se, no permet ser massa optimistes.

A més d'aquests factors, crec que hi ha tota una altra sèrie de canvis pel costat de l'oferta de treball, que cal tenir en compte. L'oferta de treball també s'està desplaçant, en aquest cas, cap a la dreta i, a més, cap amunt. L'oferta de treball agregada la podem representar com una línia trencada; té, primer, una part horitzontal, en el nivell del salari de reserva per sota del qual ningú està disposat a treballar, i una part amb pendent positiva, que indica els augments de l'oferta per nivells salarials més alts. El que crec que ha passat és que aquesta part de pendent positiva se'ns ha desplaçat cap a la dreta i el salari de reserva ha pujat cap amunt. Les noves generacions no accepten les mateixes condicions de treball que les generacions anteriors van haver d'acceptar, i és lògic que sigui així. Crec que en aquestes qüestions l'experiència personal, a més de la situació econòmica de les famílies; és fonamental. A Europa, les generacions que es van incorporar al mercat de treball durant els anys 50 i 60 tenien, en la seva experiència vital, l'experiència dels grans terratrèmols socials o de greus conflictes i crisis del nostre segle; a més, en molts casos, es tractava de treballadors que venien del camp on havien tingut que suportar unes condicions de treball molt pitjors que les que van trobar a la ciutat o a la indústria. Les noves generacions tenen una experiència totalment diferent i; per això, unes expectatives molt més elevades, plenament legítimes, respecte al treball. Es per això que moltes de les mesures que es proposen de desregulació del mercat de treball estan abocades al fracàs. El repte que tenim no és només de crear *més* llocs de treball; cal crear *bons* llocs de treball. Els nostres joves no sempre entenen, i amb això demostren que són sensats, això que a vegades es diu que més val un "contracte basura", que cap contracte. N'hi ha, sens dubte, molts que estaran disposats a acceptar salaris baixos si això és a canvi d'una formació o d'una experiència laboral que millori realment les seves possibilitats d'integració en el mercat de treball. Si no és així, és bo que no acceptin la degradació de les condicions de treball.

Tenim, a més, el fet de que la dona s'ha incorporat massivament al mercat de treball. Aquest és un altre tret molt important i un altre signe de progrés social, com ho són les exigències més elevades dels joves. Fins avui, hem compensat aquesta incorporació de la dona al treball amb una retirada massiva dels homes. Aquest és en bona mesura un mecanisme esgotat (com ho és el de l'augment de l'escolarització). En el futur, caldrà continuar assegurant, sense cap mena de dubte, que se segueixi avançant vers una més gran igualtat entre homes i dones, però això tindrà com a conseqüència que hi haurà un nombre de persones cada vegada més gran a la recerca d'un lloc de treball remunerat.

Aquests dos conjunts de factors són els que creen una situació nova i expliquen *una part* del problema d'atur que tenim avui dia. Una part potser no molt grossa, no ho sé, la meitat o la tercera part de la taxa d'atur europea, no tenim cap mètode científic per mesurar-ho, però una part que és significativa. Aleshores, per omplir aquest *gap de llocs de treball*, per omplir aquest forat, només tenim dos tipus de mesures que siguin alhora mínimament eficaces i de progrés. Es tracta de mesures com les que es discutiran avui i que estan al Llibre Blanc de Delors. Una és crear nova ocupació buscant "nous jaciments", és a dir, buscant necessitats insatisfetes i com podem satisfer aquestes necessitats, quins són els obstacles que fan que no es creïn mercats per respondre a aquestes necessitats i com els podem estructurar. L'altre són les

mesures de "repartiment de treball", mesures per aconseguir que el mateix volum de treball el realitzi més gent.

No entraré en aquestes dues qüestions que es discutiran abastament durant el dia d'avui, però m'ha semblat que era útil, simplement per ordenar una mica les idees, introduir aquest nou concepte de "*unemployment gap*". *Es tracta d'un problema* que no resoldrem ni amb polítiques d'oferta ni amb polítiques de demanda agregada, de les considerades habitualment. Tampoc els resoldrem amb les mesures de mercat de treball tradicionals, ni les anomenades "actives" ni les "passives". Tant les unes com les altres, en aquesta situació, serveixen per a molt poc. Les mesures passives, les polítiques de substitució d'ingressos perquè són polítiques dissenyades per cobrir els ingressos dels treballadors durant períodes relativament curts d'atur. Avui dia, però, el problema que tenim és d'un atur persistent, de llarga durada, i cal preguntar-se si no sabem fer res millor, més satisfactori pels aturats i socialment més útil, que aquestes transferències que; globalment, son cada vegada més importants. Tampoc ens serveixen les polítiques actives, que el que han de fer és facilitar la mobilitat dels treballadors, facilitar la integració en el moment d'entrar al mercat de treball o per passar d'un lloc de treball a un altre. Si, després d'aquestes mesures, el lloc de treball no hi és, les polítiques actives tampoc serveixen de massa res; és un malbaratament de recursos formar a la gent per a llocs de treball inexistents.

Finalment, em sembla que aquest concepte també pot ser útil per diferenciar les polítiques progressistes de les polítiques conservadores de lluita contra l'atur. Crec que no hi ha un programa únic de lluita contra l'atur i que algunes propostes són clarament regressives, mentre que d'altres no ho són. Per exemple, hi ha els que proposen resoldre el problema, simplement, intentant baixar les aspiracions de la gent o desmantellant els sistemes de protecció social, amb aquesta mateixa finalitat. Encara que pugui sorprendre, hi ha també qui demana que es desincentivi la incorporació de la dona al mercat de treball. O hi ha qui s'oposa al canvi tècnic o que demana que es limiti la competència provinent dels països més pobres. Aquest seria avui el programa reaccionari de lluita contra l'atur. Les mesures progressistes, en canvi, parteixen de l'acceptació d'aquest *gap*, i de la legitimitat dels factors que el produeixen, i busquen mesures positives per poder-lo omplir, mesures que siguin alhora socialment útils i viables econòmicament.

Intervenció ALFRED PASTOR

Per situar on es troba el meu discurs, sobre aquest tema, no puc fer altra cosa que recordar una anècdota molt antiga. No sé si a algú de vosaltres li sona aquell escriptor hongarès que es deia Arthur Koestler, que va escriure un llibre que aquí va ser molt famós i que es deia *El cero y el infinito*. El recordo perquè aquest va ser el primer llibre de la meva biblioteca personal, ja fa molts anys. Doncs bé, una vegada un grup d'esquerres va convidar en Koestler a fer una conferència a Nova York i ell en va fer una extraordinàriament negativa, és a dir, els va posar a tots absolutament verds. Tots aquells esquerrans americans eren uns nostàlgics d'un comunisme que en Koestler coneixia per dintre i, per tant, sabia quin valor tenia. Això és el que va dir i, com ja us dic, els va posar verds. Al final, es va adonar que els havia deixat consternats i va afegir: "Bé, ja sé que he sigut molt sever amb vosaltres, però era una severitat fraternal".

Quan parlo d'aquest assumpte de les polítiques, dels obstacles a la creació d'ocupació a Espanya, de vegades sento una certa irritació contra les actituds que veig retratades fonamentalment als mitjans de comunicació. M'agradaria parlar d'aquesta irritació, però diguem, des d'un principi, que la possible severitat serà també una severitat fraternal.

Començaré resumint molt de pressa quin és el diagnòstic que es fa ara de la situació dels problemes d'ocupació dins l'àmbit europeu, i el diagnòstic oficial, és a dir, no el diagnòstic que fan els estudiosos, sinó el que es fa en declaracions polítiques ràpides, a la sortida dels consells de ministres, en alguns documents de la Comissió, d'algunes autoritats polítiques i econòmiques nacionals, etc. El diagnòstic ben resumit és, més o menys, com segueix.

En primer lloc, no creixem perquè els nostres productes no es venen i no es venen perquè no són competitius. Es diu que Espanya a Europa, a l'OCDE, no és competitiva. Això ho haureu sentit a dir moltes vegades. Per què no és competitiva? Fonamentalment perquè el factor treball és molt car. I per què és molt car? Primer, pels salaris, però sobretot pels components no salarials del cost del treball, és a dir, les cotitzacions a la Seguretat Social, els impostos directes i indirectes, la famosa bretxa fiscal. A més, hi ha uns costos que s'afegeixen a aquests costos no salarials. Aquests són els costos de la regulació. El mercat de treball és un mercat enormement regulat i aquestes regulacions fan que el factor treball, a més de ser car, resulti molt difícil de manejar dintre d'una empresa. Finalment, encara hi ha una altra cosa en contra del factor treball i és que a vegades no està al dia pel que fa als requeriments de les noves tecnologies. Aquest és el diagnòstic, molt simplificat, que es fa, de vegades, del nostre problema de l'atur: salaris alts, poca flexibilitat, poca formació.

S'hi afegeix una altra cosa. Es diu que també és veritat que estem en un moment de creixement baix perquè ni la inversió ni el consum s'animen gaire. I per què no s'animen gaire? La inversió, perquè té uns tipus d'interès molt elevats, i el consum, perquè el consumidor encara està rodejat de moltes incerteses. Per tant, el que s'ha de fer és donar un quadre macroeconòmic com més estable millor. Aquest és el diagnòstic a grans trets.

Fixem-nos que aquest diagnòstic es concentra sobretot en els factors de l'oferta, és a dir, no creixem perquè som massa cars i el que és massa car és, fonamentalment, el treball. El que s'ha de fer, per tant, és aconseguir que el treball sigui més barat, més flexible i més fàcil, en una paraula, més atractiu com a factor de producció. Aquesta, diria, és l'essència d'aquest diagnòstic oficial que dona peu a totes les polítiques contra l'atur que s'estan duent a terme. Quines són aquestes polítiques? Bé, en primer lloc, si el que passa és que tenim un factor de treball massa car, sobretot pel component no salarial, que és veritat, és el que ha crescut més en els darrers vint anys, el que hem de fer és procurar moderar o disminuir el creixement d'aquests costos no salarials, els quals són fonamentalment les cotitzacions a la Seguretat Social, i dins d'aquestes cotitzacions, les que paga l'empresa, perquè tenen un caràcter d'impost directe sobre el treball. Aquesta és una primera idea. N'heu sentit a parlar moltes vegades. Quines més? Hi ha tot el que es refereix a la regulació. En primer lloc, l'organització de la negociació col·lectiva i el paper dels sindicats. En segon lloc, els subsidis d'atur que fan que es pugui subsistir fora del sistema productiu. En tercer lloc, els subsidis a la contractació que ajuden, o poden ajudar, a què determinats col·lectius siguin més fàcils de contractar. I, finalment, el que fora d'aquí s'anomena *protecció a l'ocupació* i aquí se'n diu *costos de l'acomodament*. Aquestes són, diguem, les principals formes de regulació del mercat de treball.

Se sap alguna cosa dels efectes que tenen aquests costos no salarials sobre l'atur? És a dir, podríem pensar que hi ha algunes d'aquestes coses que ja es poden traduir en mesures? Crec que sí. És veritat, que algunes d'aquestes coses podrien necessitar més estudi, però a mi em sembla que n'hi ha algunes que possiblement ja s'han estudiat prou i, podem passar a coses més pràctiques.

En primer lloc, el que es refereix al component principal dels costos no salarials, que són les cotitzacions a la Seguretat Social. Això fa deu anys que s'està estudiant i que es fan, a

diversos països, càlculs sobre què es podria aconseguir com a increment de l'ocupació amb una disminució de les cotitzacions socials. El que se sap sobre això es pot resumir de la manera següent: si una reducció de les cotitzacions socials és general, és igual per a tothom, perquè tingui un efecte apreciable sobre l'ocupació ha de tenir un cost pressupostari enorme. És a dir, si estem parlant de baixar mig punt les cotitzacions, mig punt no són molts diners. Ara bé, pensar que amb mig punt de rebaixa de les cotitzacions socials n'hi haurà prou perquè es contracti més gent crec que és una bestiesa. S'ha de parlar d'un percentatge superior. Si estem parlant de percentatges superiors i generals per a tothom, llavors el cost pressupostari és enorme. Si es vol, al mateix temps, que no augmenti el dèficit, és a dir, que aquest cost pressupostari es compensi amb altres partides, fonamentalment amb impostos directes o indirectes, aleshores l'efecte és molt més petit. Per donar un ordre de magnitud, el DRÈZE, fa uns anys, estimava que una reducció d'un 5% de les cotitzacions socials al càrrec de l'empresa, en un període de cinc anys, podia crear un augment de l'ocupació de l'ordre d'un 1,7%, i la meitat d'això si el cost pressupostari es compensava amb d'altres partides. Estem parlant d'una cosa que pot tenir efectes significatius, però menys si es manté aquesta restricció pel dèficit d'augment.

Hi ha una alternativa, això sí. No hi ha res escrit sobre que la reducció de les cotitzacions socials hagi de ser igual per a tothom. És evident que el pes dels costos no salarials és molt més important en el treball poc qualificat que en el treball molt qualificat; per tant, es pot pensar en limitar o en fer una escala d'exempcions de cotitzacions de la Seguretat Social, les quals vagin disminuint a mesura que els ingressos es vagin acostant als ingressos mitjans, per exemple. El DRÈZE també fa un càlcul similar i arriba a la conclusió que un volum d'exempcions que seria de l'ordre d'un 1% del PIB, mantenint el dèficit constant, és a dir, finançat amb impostos directes i indirectes, si estigués concentrat en els col·lectius de contractació més difícil, podria segurament aconseguir un augment de l'ocupació de l'ordre de dos punts, el qual està prou bé. Dos punts ja és un efecte bastant significatiu. Aquesta és una mesura que es va estudiar, com a mínim des de l'any 91 o 92, es va tornar a estudiar el 93 o 94, es va aplicar al pressupost del 95, al meu entendre, d'una manera totalment equivocada, i que es podria tornar a estudiar amb un disseny una mica més curós.

En segon lloc, el que es refereix a la regulació. Primer hi ha un fals dilema: el mercat de treball hauria d'estar regulat o no hauria d'estar regulat? Naturalment el mercat de treball hauria d'estar regulat. Si ho està el mercat de l'avellana, és impossible que el mercat de treball no ho estigui. Aleshores, hi ha treballs seriosos que veuen en la regulació la principal responsable de l'atur als països europeus. Crec que aquesta és una posició una mica extrema. Segurament la regulació té efectes negatius, té alguns efectes positius sobre l'atur, però no crec que es pugui considerar com la principal responsable a nivell d'atur europeu. Els que parlen de tenir un mercat de treball que no estigui regulat estan pensant en el mercat de treball de l'Anglaterra del segle XIX. Aquest mercat no era un mercat eficient. Ara podem dir que és un mercat en què alguns grups, els que ja estan empleats o els sindicats, tenen un poder molt gran. Fa 150 anys, els que tenien un poder molt gran eren els altres, i no hi ha cap raó per pensar que aquest mercat fos més eficient que el que teníem ara. De manera que el dilema de regulació o no regulació és fals i, per tant, hauríem d'avançar amb coses més concretes.

Dintre d'aquestes coses, hi ha un cert consens que una disminució de la duració del subsidi d'atur tindria un efecte positiu sobre l'ocupació, és a dir, estimularia la gent a buscar i a acceptar més treballs. Recordeu aquella data de l'enquesta de la població activa que diu que el 74 % de la gent que es declara aturada també declara que no acceptaria una feina fora del seu lloc de residència. No és l'atur de l'època de Dickens,

sinó un atur bastant més suportable. I, probablement, si la duració temporal de l'atur, del subsidi, fos una mica més curta, això tindria un efecte positiu sobre la taxa d'ocupació.

En segon lloc, el que són subsidis a la contractació. No hi ha gaires dubtes que en col·lectius molt específics i en circumstàncies també molt específiques, subsidis a la contractació de l'ordre, per exemple, d'un o dos mesos de salari d'entrada, tindrien també un efecte positiu, i aquests efectes s'han arribat a quantificar. Com dic, el perill d'aquest tipus de mesura és la generalitat. Ha d'estar ben clar que són mesures que es prenen per a col·lectius determinats i per raons determinades, i que no s'estenen perquè quan això es converteix en un dret adquirit ja s'ha acabat.

El tercer tipus de mesures, són les mesures de *protecció a l'ocupació*, el que nosaltres anomenem *costos de l'acomiadament*. Què es pot dir d'una reducció dels costos d'acomiadament? El que ens diu el sentit comú. Probablement augmentaria l'atur i el nombre absolut d'aturats, però tindria un efecte positiu importantíssim, disminuiria la duració de l'atur. Potser, al final, hi hauria un *stock* de gent a l'atur més alt del que tenim ara, però segur que aquest *stock* es renovaria amb molta més freqüència. No és el mateix tenir un x per cent d'atur que està format per gent que fa dos o més anys que estan aturats i que, per tant, tenen molt poques oportunitats de tornar-se a col·locar, que tenir el mateix x per cent d'atur de gent que s'hi passa una mitjana de tres a sis mesos, que surt d'una feina i sap que poc després en trobarà una altra. No té res a veure. Ni des del punt de vista de l'eficiència, ni des del punt de vista, fins i tot, de la vida de les persones. Així doncs, probablement una reducció dels costos d'acomiadament tindria en el fons un efecte positiu sobre el nostre mercat de treball. No estic parlant del *despido libre*, estic parlant d'una reducció dels costos d'acomiadament que al nostre país són molt elevats i, sobretot, extraordinàriament arbitraris.

L'última proposició d'aquest diagnòstic es refereix a la qualitat i la formació de la mà d'obra. És veritat que amb el progrés tecnològic la gent ha de tenir uns coneixements que canvien molt de pressa i que, per tant, la necessitat de formació és probablement una necessitat creixent. De totes maneres, amb això no ens em d'enganyar per dues raons. Una és que hi ha límits al que la gent pot aprendre. Hi ha límits també al que la gent pot aprendre a determinades edats i això, els que ja comencem a tenir alguns anys, ho sentim vivament; ens costa molt aprendre les coses que fa trenta anys no ens costaven gens. Si sabem que hi ha límits a on una persona pot arribar amb el salt de perxa o jugant a escacs, no veig perquè no admitem que hi ha límits al que una persona pot aprendre i, per tant, si creiem que la formació és una solució universal, que sempre es pot donar i rebre més formació, de manera que el fet que la gent estigui al dia amb el progrés tecnològic és només una qüestió que es passin més hores a classe, ens enganyem. No és veritat. Això pot ser una solució, però no pot ser la solució. El que es pot aconseguir amb la formació és que la cua d'aturats no sigui més curta, però en canvi els que estiguin més formats es puguin anar colant, és a dir, que puguin anar millorant les seves posicions dins de la cua, però que la cua en conjunt, el nombre de gent aturada, no sigui més curta. És una solució, una cosa segurament bona, però no confiem en això com una solució universal, perquè com dic també hi ha límits al que la gent és capaç d'aprendre. Hi ha una altra raó: ningú ens garanteix que el que demana el progrés tècnic sigui cada vegada més formació. No és veritat que la modernització dels processos de producció dins de les empreses industrials, per exemple, demanin una mà d'obra cada vegada més qualificada. No és veritat això, en els processos de fabricació. Demanen gent amb més coneixements més amunt i amb menys coneixements més avall, però aquest estament mitjà que era la mà d'obra qualificada és un estament justament amenaçat per aquest progrés tecnològic. No potenciat, sinó amenaçat per aquest procés. Penseu que el concepte aquest de manufacturabilitat, que és allò que fa que una cosa sigui fàcil de fabricar, és un concepte que va directament en contra del concepte de mà d'obra qualificada. Quan una cosa és

molt manufacturable no fa falta una persona extraordinàriament intel·ligent perquè la fabriqui, en fa falta una de molt intel·ligent que la dissenyi però no la persona que la fabriqui. Amb els serveis, no és veritat que els processos de reenginyeria substitueixin mà d'obra poc qualificada per mà d'obra més qualificada. No és veritat. Substitueixen mà d'obra de qualificació mitjana per màquines, no per mà d'obra més qualificada. Per tant, un altre límit a aquesta història de la formació és estar segurs, i no ho sabem, si el que demana el progrés tècnic és una mà d'obra cada vegada més qualificada. I això no és evident que sigui veritat.

Finalment, pel que fa a l'altre costat, és a dir, a la demanda, què es diu? Hi ha totes aquestes mesures que poden millorar l'ocupació. Tots tenim la idea que són mesures que poden tenir un efecte positiu, però que totes juntes en el fons tindran un efecte marginal. No baixaran la taxa d'atur a la del període 1961-1973, que era del 2,2%, ja no estem pensant en això. Què més ens falta? Bé, no és un assumpte de competitivitat. Europa estava creixent al 4,6%, en aquest període del 61 al 73, i no érem més competitius amb els Estats Units aleshores que ara. Europa no competeix amb els Estats Units, ni amb el sud-est asiàtic, hi ha alguns productes que sí, però els països en conjunt no competeixen entre sí. Com s'ho feia Europa per créixer al 4,6%? Per les exportacions? No, exportàvem menys que ara. Era fonamentalment la demanda interna la que ho feia, és a dir, la inversió privada i pública, i el consum privat i públic, i fonamentalment la inversió privada i el consum privat. Això era el que feia créixer Europa i que anés generant llocs de treball. Mentre no aconseguim una velocitat de creixement una mica més gran, les possibilitats de crear ocupació seran bastant marginals. Aleshores, per aconseguir aquest creixement més alt, podem confiar en les exportacions com una espurna que encén un motor, però no seran mai el motor. Europa és massa gran, és una economia pràcticament tancada i, per tant, el creixement europeu haurà d'estar sempre sostingut fonamentalment per la demanda interna. Per tal que aquesta augmenti i s'estabilitzi, el que s'ha de generar és bàsicament una mica més de confiança i això és el que no sabem massa bé com es fa, però al final la clau de l'assumpte està aquí. Keynes ho va dir fa molts anys, és l'estat d'ànim de la gent el que determina les seves decisions de despesa. En què cal confiar? Cal confiar que la persistència d'una política econòmica bastant raonable acabi donant confiança a la gent, acabi desfent les seves incerteses i, al final, l'ànima. Aquest és el cas europeu.

El cas espanyol és molt més senzill, de concepte. Les xifres no són comparables. Les xifres de l'atur espanyol són molt més altes, però no són comparables amb la resta d'Europa perquè venen d'una història completament diferent. El que és molt més fàcil és quina ha de ser la nostra estratègia. Quina ha de ser? Ha de ser la de sempre: anar-nos acostant al que fan els nostres socis, no amb tots els detalls, però sí en línies generals. És a dir, no ens passem de llestos. El que ens ha donat bons resultats des de l'any 1959 ha estat anar-nos acostant als països del nostre entorn, ha estat obrir les nostres fronteres al comerç exterior, permetre que la nostra gent anés a fora i que la gent de fora vingués aquí, això és el que ens ha donat resultat. La nostra estratègia en aquest terreny de l'ocupació també ha de ser la mateixa. Una tercera cosa que encara ho fa més fàcil, és que en quasi totes aquestes coses, formació, regulació del mercat laboral, cotitzacions socials a càrrec de l'empresa, etc., en totes aquestes coses portem un cert retard respecte als nostres socis. Si hem de caminar cap alguna direcció, ja sabem quina és. No és la de més regulació o més costos salarials, perquè tendim a tenir-ne més que la mitjana. Per tant, la direcció que hem de prendre en totes aquestes qüestions està ben clara. Hem de fer un esforç per tenir menys regulació, per reduir els costos que incideixen directament sobre la factura del treball, per fer de la mà d'obra una cosa que sigui més flexible. Sense cap mena de dubte hem de caminar cap aquesta direcció. És més, els intents, que han sigut molt tímids, per anar cap aquesta direcció, intents com la reforma de l'any 1994, que va ser un intent modestíssim, han tingut efectes favorables.

No s'ha complert cap de les prediccions catastròfiques que vam haver de sentir a dir als sindicats d'aquella època, cap ni una. Això no ha passat. L'any 94 no se sabia si aquesta reforma realment contribuiria a crear llocs de treball o contribuiria a destruir-ne. Dos anys més tard, crec que tenim prou confiança per dir que ha contribuït a crear-ne. Per tant, a mi em sembla que això és un senyal que hem d'anar cap aquesta direcció. El que no entenc és que els sindicats, que es diuen representants dels treballadors, es posin en contra. No ho entenc. Primer, sense cap mena d'alternativa, perquè no n'hi ha, i sobretot que es posin en contra, que creguin que unes mesures per fer el mercat de treball una mica més flexible, per fer el factor treball una mica més atractiu, siguin un atropellament que es fa als treballadors. És justament el contrari. Crec que si aquestes mesures que es poden prendre, perquè ja són relativament conegudes, no es prenen de manera urgent, ràpidament, i no es veu sobretot que tothom està darrera d'aquestes mesures, serà molt difícil que els empresaris segueixin creant llocs de treball, i si no ho creieu així, demaneu-los-hi. En aquestes circumstàncies en crearan tan pocs com puguin. I això, finalment, és una cosa que es tornarà en contra dels propis representants dels treballadors, perquè els seus representats els diran: "Escolta, què esteu aconseguint amb tot això?"

Crec que aquestes mesures no necessiten masses estudis, ja n'hi ha molts. Realment s'haurien de posar sobre la taula ràpidament, i no com una cosa de controvèrsia, sinó com una cosa amb la qual la gent hi estigués d'acord, perquè francament no veig el motiu de la controvèrsia, no veig on està el desacord. El podia entendre l'any 93, però després de l'experiment tan modest dels anys 94-96, no s'entén, perquè és un experiment que ha sortit bé. Això ens hauria de donar més aviat confiança per anar més cap a la mateixa direcció.

Podria dir gairebé el mateix pel que fa al costat de la demanda. Crec que el més important que es pot fer en aquest moment pel costat de la demanda és aclarir el màxim possible les incerteses. Amb això tinc la sensació que també podríem fer un esforç complementari. Tinc la sensació que tal i com està anant el debat del sistema de protecció social, no estem contribuint a què aquestes incerteses es vagin aclarint. Una cosa és el que diuen els mitjans de comunicació, una altra cosa és el que diuen els mateixos ciutadans, i una altra cosa, molt diferent, és el que pensen. Per tant, crec que amb aquesta història del debat sobre el sistema de protecció social estem intentant tranquil·litzar la gent més enllà del que és raonable, i això és contraproduent. No s'ha de dir a la gent que no passa res i que no hi ha el més mínim problema. Se'ls ha de dir que n'hi ha un i que no és un problema molt seriós, però sí que és un problema que s'ha de resoldre i començar-ho a fer ja. Crec que des d'aquest punt de vista, d'estimular una mica la demanda, tampoc ho estem fent tot el bé que ho podríem fer.

Com a conclusió final, quan veig aquestes coses sempre em torno a trobar amb una cosa que ens passa a tots massa sovint i és que tenim una gran incapacitat per reconèixer els nostres propis èxits i per treure'n confiança. He parlat de la reforma laboral del 1994, que va ser una cosa modestíssima, però no tinc el més mínim dubte que va ser un èxit, i no sé perquè no som capaços de treure'n partit, de derivar-ne una certa confiança. Hem fet aquest experiment, ens ha sortit bé. Durant els últims quaranta o cinquanta anys n'hem fet molts, d'experiments així, i la major part d'aquests experiments ens han sortit bé. Fora d'aquí ens ho reconeix tothom. Aleshores, crec que potser el que podem fer per arribar a una creació de treball una mica més gran, sostinguda, és recuperar aquesta confiança amb nosaltres mateixos, perquè clarament ens l'hem guanyada. És una confiança que ens mereixem.